

Lino Veljak

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
veljak@yahoo.com

Utemeljitelji Hrvatskog filozofskog društva u borbi protiv dogmatizma

Sažetak

U članku se rekonstruira politički i duhovni kontekst osnivanja Hrvatskoga filozofskog društva (1957.) kao i temeljna motivacija njegovih utemeljitelja. Nakon Drugoga svjetskog rata iz Sovjetskog je Saveza importiran marksističko-lenjinistički dogmatizam staljinističkog tipa te je uspostavljen kao obvezatan okvir svake filozofije. Mlađi utemeljitelji usredotočili su svoje filozofske napore na kritiku i delegitimiranje dogmatizma. Ukazali su na unutarnje protuslovnosti i na neodrživost marksističko-lenjinističkog dogmatizma, te na njegovu nespojivost s Marxovim mišljenjem. Time su stvorili pretpostavke za razvitak jedne međunarodno priznate filozofije u šezdesetim godinama prošlog stoljeća.

Ključne riječi

filozofija, ideologija, dogmatizam, Hrvatsko filozofsko društvo, *Praxis*

Pedesetih godina 20. stoljeća u našoj je sredini ideologijski dominirao dogmatizam, koji je s uspostavljanjem nove vlasti 1945. uvezen iz Staljinova Sovjetskog Saveza. Legitimiran znanostju i znanstvenošću (dakako, tumačenima u specifičnom ključu Engelsove i Lenjinove dijalektike prirode i provedenima u još specifičnijim oblicima »partijne znanosti«, koji su svoja ekstremna uprizorenja doživjeli u, primjerice, Mičurinovoj genetici) s jedne, te budućom srećom čovječanstva (koju, razumije se, jamči jedino i isključivo mudro vodstvo avangarde proletarijata) s druge strane, taj je dominantan ideologijski sklop filozofiji namijenio ulogu sluškinje ideologije i politike. Strukturalna istovjetnost sa srednjovjekovnom odredbom filozofije kao sluškinje teologije nije nikakva slučajnost, a podatak da je sam Staljin, rodonačelnik ili bar protagonist dovršene verzije marksističko-lenjinističkog znanstvenog pogleda na svijet i otac »znanstvenog komunizma«, studirao teologiju nije dovoljan za objašnjenje te podudarnosti, iako u stanovitom smislu može biti indikativan.¹ Filozofiji je bila namijenjena uloga da apologetski služi uspostavljenom poretku, što je imalo biti zajamčeno mehanizmima totalne kontrole nad svim oblicima duhovnog stvaralaštva. Kobne posljedice takve instrumentalizacije neutralizirane su (barem djelomice) zahvaljujući spletu povoljnih okolnosti. U

1

Bilo bi posve neprimjereno, u svakom slučaju površno i brzopleto, ukoliko bi se na temelju navedenog podatka o karakteru Staljinove formacije izveo zaključak o kauzalnoj povezanosti ortodoksne teologije i ortodoksnog staljinizma. S druge strane, ne bi trebalo zanemariti – također, po svemu sudeći, pretjera-

na – nastojanja da se ideja komunizma interpretira kao sekularizirana inačica kršćanske eshatologije, na čemu posebno insistira Karl Löwith (usp. Karl Löwith, *Svjetska povijest i događanje spasa*, August Cesarec, Zagreb 1990.).

pogledu same filozofijske struke tu je od samih početaka poslijeratne nastave filozofije na zagrebačkom sveučilištu bio na djelu pozitivan utjecaj Vladimira Filipovića, nakon Bazaline smrti 1947. u danom trenutku jedinoga docenta filozofije u Filozofijskom seminaru. On se formalno prilagodio diskursu vladajuće ideologije, o čemu svjedoče njegovi radovi objavljeni tih godina,² koji se legitimiraju – evidentno artificijelnom – marksističkom frazeologijom, ali su filozofijski (a ne ideologijsko-apologetski ili drukčije) funkcionalni; pod filozofijskom funkcionalnošću teksta podrazumijevaju se u konkretnom slučaju prosvjetiteljsko-propedeutička narav i svrha tih radova, a ta je svrha istovjetna svrsi Filipovićeve učiteljskog i mentorskog rada u Filozofijskom seminaru Filozofskog fakulteta. Naime, u uspostavljenim okolnostima i unatoč njima, on insistira na opstanku i razvijanju filozofije u njezinu autentičnom smislu, što ponajprije pretpostavlja recepciju njezine klasične baštine, u prvom redu one klasičnoga njemačkog idealizma. Legitimirajući se Lenjinovom izrekom o nemogućnosti razumijevanja Marxova *Kapitala* bez razumijevanja Hegelove *Logike*, Filipović upućuje svoje studente, a potom i mlade asistente, na nužnost studija klasične njemačke filozofije. Neki među njima, zahvaljujući, dakako, i drugim poticajima, otkrivaju i druge, klasičnije i nove, dimenzije filozofijskoga mišljenja, od anglosaksonske tradicije i suvremene anglosaksonske filozofije, preko njemačke fenomenologije, pa do francuskog egzistencijalizma (te, konačno, postaju nositeljima otkrivanja Marxa kao nastavljača hegelovske filozofijske intencije u antitezi spram slike Marxa kakvu se tada moglo imati, naime, slike Marxa kao Lenjinova i Staljinova preteče/učenika ili Kardeljeva podržavatelja). Na širinu tih interesa mlade generacije filozofa upućuje uvid u članke što su se objavljivali u zagrebačkom časopisu *Pogledi*, koji je pod uredništvom Rudija Supeka izlazio od 1952. do 1954.

No, ni Filipovićeve privrženost filozofiji, udružena s prirođenim mu lukavstvom i prilagodljivošću, a niti entuzijazam i talent njegovih studenata, ne bi po sebi mogli predstavljati dovoljan razlog jačanja tendencije da se filozofija emancipira od zatečenih i nametnutih okvira i od apologetske službe koja joj je bila namijenjena. Tek zahvaljujući određenom labavljenju sveobuhvatnosti kontrole nad duhovnim stvaralaštvom, do koje dolazi zahvaljujući raskidu komunističkog vodstva sa Staljinom 1948., otvara se prostor emancipacije filozofije od obvezujuće dogme. Pretpostavku za to daje među ostalime odbacivanje staljinističke teorije socijalističkog realizma kao obvezatnog estetičko-ideologijskog okvira umjetničkog stvaralaštva, koje se manifestiralo 1952. na književnom kongresu u Ljubljani, pri čemu je odlučujuću ulogu imao Miroslav Krleža.³ To labavljenje kontrole nije, doduše, bilo pravocrtno, obilježavali su ga usponi i padovi (npr. nakon obračuna komunističkog vodstva s Milovanom Đilasom 1954. dolazi, među ostalime, i do gašenja već spomenutoga časopisa *Pogledi*, što je indikator zaoštrene kontrole nad ideologijski zanimljivim sferama intelektualne djelatnosti).⁴ No, tendencija oslobađanja od nametnutih stega bila je nezadrživa.

Hrvatsko filozofsko društvo osniva se upravo u godinama kada se ta tendencija sve jasnije profilira, a u njegovu osnivanju vodeću ulogu ima upravo Odsjek za filozofiju, čiji je pročelnik Vladimir Filipović ujedno i prvi predsjednik Društva, dok su njegovi asistenti vodeći članovi aktivnog jezgra (jedan od njih, Gajo Petrović, bit će i prvi tajnik Društva).⁵ Mladi članovi Društva usredotočuju se, s jedne strane, na filozofijska istraživanja autora, tema i problema aktualnih na svjetskome planu,⁶ a s druge strane, još intenzivnije, na kritiku vladajuće dogmatske paradigme. I upravo će ova druga linija, suočavanje sa samim marksističko-lenjinističkim dogmatizmom kakav se profilirao pod sovjetskim utjecajem, rezultirati, dakako, na pretpostavkama (manjim dijelom

naslijeđene i studijem stečene, a većim dijelom autonomno zadobijene) bogate filozofijske kulture, najsnažnijim misaonim probojem u povijesti filozofije na hrvatskom tlu. Riječ je o tzv. Zagrebačkoj školi filozofije prakse, koja se šezdesetih godina prošlog stoljeća oblikovala oko časopisa *Praxis* i međunarodno se afirmirala, među ostalim, i posredstvom *Korčulanske ljetne škole*, te je izvršila snažan utjecaj na oslobađanje filozofije od dogmatskih stega.⁷

U tom kritičkom sučeljavanju s oficijelnim marksističko-lenjinističkim dogmatizmom, koji se u sferi filozofije profilirao kao »dijalektički i historijski materijalizam«, dominantnu je ulogu imalo ukazivanje na njegovu unutarnju

2

Usp. npr. Filipovićeve pogovor uz Sonnenfeldov prijevod *Fenomenologije duha* (Vladimir Filipović, »Hegelova fenomenologija duha«, u: G. W. F. Hegel, *Fenomenologija duha*, Kultura, Zagreb 1955., str. 437–453).

3

Usp. Miroslav Krleža, »Govor na Kongresu književnika u Ljubljani«, u: Miroslav Krleža, *Eseji VI*, Zora, Zagreb 1967.

4

Prema svjedočenju Milana Kangrga, neposredan povod zabrane daljnjeg izlaženja *Pogleda* bio je kritički intoniran članak Rudija Supeka pod indikativnim naslovom »Zašto kod nas nema borbe mišljenja?« (usp. Milan Kangrga, *Švceri vlastitog života*, Kultura&Rasvjeta, Split 2002., str. 19). Ako htijenje da se filozofija oslobodi od robovanja dogmi i nije predstavljalo neposredan povod ukidanju tog časopisa (već je u pitanju bila ideja pluralizma i zahtjev za dijalogom, odnosno dogmatski otpor takvim dehomogenizirajućim idejama i zahtjevima), ipak ostaje činjenica da se filozofijske članke nije više gdje imalo objavljivati. Ipak, objavljivalo se, ali u časopisima općeg tipa (tako, primjerice, ali tek od 1957., u časopisu *Naše teme*), a često i u sasvim marginalnim časopisima poput *Industrijskog radnika*.

5

Gajo Petrović bio je među prvima koji su počeli dovoditi u pitanje unutarnju konsistentnost sovjetske verzije marksizma-lenjinizma. Još 1950., on je u članku pod naslovom »O Rozentalovoj knjizi 'Marksistički dijalektički metod'«, *Izvor* (1/1950), opovrgnuo postavku prema kojoj nema nikakve veze između marksističke i predmarksističke filozofije (usp. str. 41), što je s jedne strane, sa stajališta dogmatskog monolitizma, djelovalo bogohulno, a s druge strane izravno služilo rehabilitaciji ideje autonomije filozofije u odnosu na proklamiranu »marksističko-lenjinističku« dogmu »filozofije proletarijata«. Iste godine on dovodi u pitanje čak i samog Engelsa: »Razumije se da ta okolnost što Engelsa neke zakone smatra osnovnim dijalektičkim zakonima ne predstavlja nikakav dokaz da takvi zakoni zaista postoje i da su oni osnovni dijalektički zakoni« (Gajo Petrović, »Povodom 'Kulturi-

na' izdanja Engelsove 'Dijalektike prirode'«, *Socijalistički front*, 4/1950, str. 64). Prevedeno na jezik razumljiv današnjim naraštajima, takav je iskaz značio ono što bi u okviru teološkijske dogmatike značila tvrdnja nekoga kršćanskog teologa da to što apostol Pavao u poslanici Rimljanima kaže nešto ne predstavlja dokaz istinitosti dotične tvrdnje!

6

O tomu svjedoče već i sami naslovi nekih djela koja nastaju tih godina, u prvom redu naslovi dviju knjiga nastalih na temelju doktorskih disertacija (Branko Bošnjak, *Povijest filozofije kao nauka*, Naprijed, Zagreb 1958. i Danilo Pejović, *Realni svijet. Temelji ontologije Nicolaja Hartmanna*, Nolit, Beograd 1960.), kao i radovi Gaje Petrovića o anglosaksonskoj filozofiji, koji će potom biti sabrani u knjizi pod naslovom *Od Locke'a do Ayera*, Kultura, Beograd 1964.

7

Utjecaj Zagrebačke škole, odnosno kruga oko časopisa *Praxis*, na oslobađanje od dogmatizma u zemljama tzv. »realnog socijalizma« predstavlja posebnu temu, u koju se ovdje ne može detaljnije ulaziti. Spomenimo, ipak, primjera radi, da je taj utjecaj na slovačku filozofiju sustavno istražio Andrej Kopčok (usp. »Recepcija časopisu *Praxis* na Slovensku«, *Filozofia*, 10/2005, te Andrej Kopčok, *Na pomedzi filozofie a politiky*, Filozofický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava – Slovenské vydavateľské centrum a Akciová spoločnosť tlačiaren Kultúra, Báčsky Petrovec 2007., str. 250–271). Među općim inozemnim kritičkim pregledima sadržaja i dosega spomenutoga kruga reprezentativni su: Gerson S. Sher, *Marxist Criticism and Dissent in Socialist Yugoslavia*, Indiana University Press, Bloomington – London 1977. i Julius Oswald, *Revolutionäre Praxis. Darstellung und Kritik der philosophischen Position der Gründer der Zeitschrift »Praxis« unter besonderer Berücksichtigung ihrer Religionskritik*, Patmos Verlag, Düsseldorf 1982. Najsustavniji pregled tog razdoblja hrvatske filozofije dao je – u kontekstualno opravdanom – širem okviru Veselin Golubović (usp. Veselin Golubović, *S Marxom protiv Staljina*, Globus, Zagreb 1987.).

neodrživost, inkohherentnost i inkonsistentnost, kao i na nespojivost s autentičnim Marxom (posebice s Marxom kakav se dade otkriti na temelju uvida u njegove rane radove, ukoliko se oni ne promatraju kao nekakvi plodovi još nezrela i nedorasla budućeg učitelja, već se iskazuju kao ključ interpretacije smisla njegovih »zrelih« djela poput *Kapitala* i *Grundrissa*), ali i na nespojivost bilo kakvog (pa stoga i marksističkog) dogmatizma s duhom filozofije. To sučeljavanje vidljivo je u nizu individualnih studija i članaka, ali i u organiziranom sudjelovanju na filozofijskim simpozijima. U prvim godinama djelovanja Hrvatskoga filozofskog društva bilježi se odlučujuća uloga članova HFD-a na simpozijima Jugoslavenskog udruženja za filozofiju 1959. u Sarajevu⁸ i 1960. na Bledu. Posebno je značajan ovaj drugi simpozij, pod naslovom »Problem prakse, subjekta, objekta i odraza«,⁹ budući da se njime u bitnome smislu zaključuje filozofijska kritika marksističkog dogmatizma, i to posredstvom arhiviranja teorije odraza, dakle arhiviranja utemeljujućeg i središnjeg momenta marksističkog dogmatizma u filozofiji.

Kritika teorije odraza na tom skupu bila je višedimenzionalna. Pojedini sudionici bledskog savjetovanja (nijedan od njih nije bio iz Hrvatske!) branili su, neuvjerljivo i bezuspješno, tu varijantu marksističkog gnoseologizma, a pojedini – među kojima se posebno isticao Mihailo Marković – pokušali su je nadomjestiti jednom drugom varijantom gnoseologizma, utemeljenom na postavci prema kojoj bi praksa (a ne više odraz) imala biti osnovnom kategorijom »marksističke spoznajne teorije«. Za razliku od njih, članovi HFD-a – posebice Gajo Petrović, Milan Kangrga, Danko Grlić, Ivan Focht i Rudi Supek – podvrgli su teoriju odraza sustavnoj i korjenitoj kritici.

Petrovićeva kritika teorije odraza polazi od principijelnog osporavanja gnoseologizma: »'Gnoseološko' pitanje ne može (se) rješavati bez 'antropološkog' ni ono bez 'ontološkog'«. ¹⁰ Analitički raščlanjujući samu teoriju odraza, na temelju čega dolazi do zaključka kako se ona javlja u dva osnovna oblika – kao teorija o svijesti i mišljenju i kao teorija istine i spoznaje – on pokazuje kako se teorija odraza nužno mora nadopuniti teorijom adekvacije ili korespondencije. Teorija odraza ne može se uspješno pobijati nadomještanjem kategorije odraza kategorijom prakse, jer se time brkaju razina poimanja istine kao ljudskog svojstva s razinom poimanja istine kao svojstva mišljenja i suda.¹¹ Naime, jedna se teorija nikad ne može opovrgnuti nekom drugom teorijom koja se odnosi na neko drugo pitanje. Teorija odraza može se, prema Petroviću, opovrći na temelju uvida u promašenost njezine ambicije da se uspostavi kao »teorija o istinitosti čovjekovog življenja, ni kao teorija o suštini svijesti, ni kao teorija o istinitosti našeg mišljenja«, ¹² jer se ona ne može uskladiti ni sa samim fenomenima svijesti, spoznaje i istine: niti može objasniti zašto i kako svi naši svjesni akti odražavaju zbilju, a niti može objasniti na koji način mnogi istiniti sudovi (od negativnih egzistencijalnih sudova, pa do sudova o prošlosti, budućnosti i mogućnosti) bilo što odražavaju. Odras važi tek u području mehanike i ima (ne tek etimologijsku) izravnu vezu sa srazom.

Radikalna Kangrgina kritika teorije odraza posredovana je preispitivanjem Marxova shvaćanja prirode, dijalektičnosti i povijesnosti, a njezina je bitna intencija sadržana u problematiziranju gnoseologijske pozicije kao takve. Izrije kom podvrgavši kritici Engelsov pad na poziciju staroga kontemplativnog materijalizma, Kangrga upućuje na teškoću materijalističkog sjedinjavanja unaprijed rastavljenih prirode i duha (pa stoga i spoznaje i predmeta spoznavanja) ukoliko je jedinstvo svijeta pojmljeno (unaprijed određeno) njegovom materijalnošću, pa su stoga mišljenje, spoznaja, duša i duh izvan tog jedinstva.¹³ Iz te se teškoće rađa zahtjev »da se pokaže kako da se ona takozvana

‘druga strana’ približi ovoj prvoj, da bi joj bila adekvatna, s njom podudarna, odnosno da se spozna ili da se dokuči istina«, što je »bitna i jedina pretpostavka svake ovakve gnoseologijske pozicije«. ¹⁴ To u posebno jasnoj mjeri važi i za teoriju odraza koja spoznaju razumije kao »subjektivni odraz objektivne stvarnosti«, a istinu kao svojstvo suda o predmetu, pri čemu se istinitost istine naknadno dokazuje praksom, svedenom na eksperiment i industriju. Teorija istine tu, međutim, dospijeva u niz neprilika, koje se mogu razriješiti ili platonistički ili kantovski ili pak pribjegavanjem naivnom realizmu. Naivnom realizmu pribjegao je Engels u spisu *Ludwig Feuerbach i kraj klasične njemačke filozofije*, a bitno je obilježje Engelsova pokušaja prevladavanja Kantova agnosticizma, mimo Hegelove kritike Kantova pojma *Ding an sich*, pad na razinu predkantovske metafizike, gdje se zatvoreni krug apstraktne razumske refleksije naposljetku iskazuje kao potpuno mimoilaženje Marxa. Engels stoga nije mogao vidjeti kako ni »priroda po sebi« ni »priroda za sebe« nisu osnova dijalektičkog zbivanja ili bića, jer su produkti promatralačkog razuma (apstraktne pasivne refleksivnosti) danoga i uspostavljenoga na temelju čiste suprotstavljenosti bitka i mišljenja, što je Marx podvrgao kritici u svojoj Prvoj tezi o Feuerbachu. ¹⁵ Nasuprot kontemplativnom materijalizmu i engelsovskolenjinskom »dijalektičkom materijalizmu«, koji se svodi na gnoseologizam, Kangrga afirmira izvorno Marxovo mišljenje, prema kojemu je »bitak čovjeka« čovjekovo djelo, a priroda jest samo ukoliko je negirana u svojoj danosti te je postala ljudskom prirodom, dok se o dijalektici može govoriti isključivo kao o zbivanju unutar ljudske povijesti kao prakse. ¹⁶

Značajni su i prilozi Danka Grlića i Ivana Fochta. Grlić naglašava kako je u teoriji odraza subjekt kontrapoliran »čitavoj objektivnoj stvarnosti«, te time iz nje i isključen, pa mu je osporeno svojstvo objektivnosti i sveden je na nešto »nestvarno« i »apsurdno«. ¹⁷ Focht je svoju veoma uvjerljivu kritiku teorije odraza utemeljio na poimanju umjetnosti kao jednog od aspekata ljudske

8

Tema sarajevskog simpozija bila je naslovljena »Problemi filozofije marksizma danas«, a materijali su objavljeni u beogradskom časopisu *Filozofija* (3–4/1959). U ovom se sklopu mora spomenuti i simpozij Hrvatskoga filozofskog društva održan početkom prosinca 1959. pod naslovom »‘Mladi’ i ‘stari’ Marx«, gdje je osporena dogmatska predrasuda o nezrelosti mladog Marxa, čime je otvoren prostor za preispitivanje uvjerenja prema kojemu se u Engelsovim spisima (posebice u *Anti-Dühringu* i *Dijalektici prirode*) ima tražiti ključ interpretacije Marxovih filozofijskih koncepcija (usp. Lino Veljak, *Marksizam i teorija odraza*, Naprijed, Zagreb 1979.).

9

Integralni materijali s tog simpozija, održanoga 10. i 11. studenoga 1960. na Bledu, objavljeni su u zborniku *Neki problemi teorije odraza*, JUF, Beograd 1961.

10

Neki problemi teorije odraza, str. 28. No, Petrović istovremeno upozorava na to da se problem spoznaje ne može naprosto svesti na antropologijsko pitanje, kao što se ni antropologija ne može reducirati na ontologiju. Dakle, odbacujući gnoseologizam, on ujedno

odbacuje i svaku drugu inačicu redukcionizma, konkretno antropologizam i ontologizam. Doduše, ontologiji pripada primat, jer »istina bivstvovanja« omogućuje istinitost i u antropologiji, etici, estetici, logici i gnoseologiji, ali je nužno sačuvati relativnu autonomiju svih osnovnih filozofijskih disciplina (usp. isto, str. 27–28).

11

Usp. isto, str. 29.

12

Isto, str. 30.

13

Usp. isto, str. 34.

14

Isto.

15

Usp. isto, str. 36–37.

16

Isto, str. 38.

17

Usp. isto, str. 133–135.

prakse, aspekta koji se ne može svesti na oponašanje i odražavanje zbiljnosti, da bi zaključio kako ta teorija – koja važi za kopije i krivotvorine umjetničkih djela i za otiske prstiju, ali ne i za bilo kakvo autentično umjetničko stvaralaštvo – pati od mehanicizma, pasivizma, statičnosti, platonizma, tomizma, antiontologizma i konzervativizma.¹⁸

Posebnu pozornost zaslužuje diskusija Rudija Supeka. Naime, njegova argumentacija protiv teorije odraza obuhvaća i problematiziranje znanstvene utemeljenosti rečene teorije. U poznatom »sukobu na književnoj ljevici« uoči Drugoga svjetskog rata dovedene su u pitanje temeljne postavke »dijalektičkog materijalizma«, i to sa stajališta tada najnovijih dostignuća prirodnih znanosti, u prvom redu fizike.¹⁹ Dogmatski se marksizam, valja imati na umu, legitimirao, među ostalima, ako ne i u prvom redu, znanošću i znanstvenošću, imenujući sebe izrazom »znanstvenog pogleda na svijet« (što se perpetuiralo i u neostaljinizmu, kada je još uvedena i nova znanstvena – ili, bolje, nazoviznanstvena – disciplina pod imenom »znanstveni komunizam«). Richtmann i Podhorski osporili su znanstvenu legitimnost »dijalektičkog materijalizma«, a to je na Bledu učinio i Rudi Supek. Pored filozofijske argumentacije,²⁰ on uvodi u raspravu i znanstvenu dimenziju problema. Pozivajući se na najnovija dostignuća teorijske fizike, konkretno na Bohra i Heisenberga, on ukazuje na znanstvenu (a ne samo filozofijsku) neodrživost teorije odraza.²¹

Ako uzmemo u obzir ovaj aspekt Supekove kritike marksističkog dogmatizma, postat će jasno da kritičari iz redova utemeljitelja Hrvatskoga filozofskog društva, koji su se koju godinu kasnije afirmirali kao pripadnici kruga oko časopisa *Praxis*, nisu samo doveli u pitanje ideologijsku legitimaciju tog dogmatizma (ideologijsku utoliko što je prema tadašnjoj oficijelnoj ideologiji Marx utemeljitelj marksizma, a marksizam općeobvezatan okvir svake filozofije, teorije, znanosti i svjetonazora) već također osporili i njegovu znanstvenu legitimaciju. Međutim, ako pozornije razmotrimo i tzv. ideologijsku kritiku teorije odraza, doći ćemo do jednoznačnog zaključka da nitko tu nije osporio teoriju odraza samo zato što je ona u nesuglasju s Marxom već zato što je ona kao takva neodrživa. Primjerice, na tu je neodrživost logičko-analitičkom metodom kritike ukazao Gajo Petrović. Ni Kangrga – koliko se god oslanjao na Marxa – nije osporio teoriju odraza zbog toga što je ona suprotna Marxu, nego zbog toga što je ona učinak gnoseologizma, na čiju neprimjerenost povijesnom mišljenju upozorava spekulativno-filozofijska kritika, čemu se pridodaje i historijsko-filozofijsko upućivanje na inferiornost naivnog realizma u odnosu na kantizam i tomizam. Opovrgavanje marksističnosti marksističkog dogmatizma predstavljalo je tu tek dodatak, a ne konstitutivnu dimenziju razorne kritike teorije odraza, ili bilo koje druge dogme. Slična ocjena važi i za druge sudionike u kritici marksističkog dogmatizma, one kritike koja je u svojim bitnim dimenzijama zaključena bledskim simpozijem. Dogmatizam se nakon toga održavao (u pojedinim udžbenicima, u nizu društvenih i humanističkih znanosti, od pedagogije do prava, u vojnom i civilnom »marksističkom obrazovanju«, itd.) tek na temelju ideologijsko-političke kontrole što su je vršili nositelji političkog monopola. No, u filozofiji je on bio mrtav, i upravo je ta smrt, naime to raskršćivanje tla od naplavina sovjetske dogme, omogućila onaj procvat filozofijskog mišljenja do kojega je došlo 60-ih godina prošlog stoljeća.

Lino Veljak

**Die Gründer der Kroatischen Philosophischen Gesellschaft
im Kampf gegen Dogmatismus**

Zusammenfassung

In diesem Aufsatz werden den politischen und geistigen Kontext der Begründung als auch die Grundmotivation der Begründer der Kroatischen Philosophischen Gesellschaft (1957) rekonstruiert. Nach dem Zweiten Weltkrieg wurde aus Sowjetunion einen marxistisch-leninistischen Dogmatismus stalinistischer Prägung importiert und als obligatorische Umrahmung irgendeiner Philosophie installiert. Die jüngere Begründer konzentrierten ihren philosophischen Bemühungen auf die Kritik und Delegitimierung des Dogmatismus. Sie hinwiesen auf die innerlichen Widersprüchlichkeiten und Unhaltbarkeit marxistisch-leninistisches Dogmatismus, als auch auf seine gründliche Unvereinbarkeit mit dem Marxschen Denken. Damit schufen sie die Voraussetzungen für die Entwicklung einer international anerkannten Philosophie im sechzigsten Jahren letztes Jahrhunderts.

Schlüsselwörter

Philosophie, Ideologie, Dogmatismus, Kroatische Philosophische Gesellschaft, Praxis

18

Usp. isto, str. 131–133. Usp. i integralnu verziju Fochtove rasprave u: Ivan Focht, »Tegobe teorije odraza«, *Izraz* (2/1961).

19

Usp. najopširniji sustavan prikaz filozofijskih aspekata tog sukoba u: Božo Kovačević, *Slučaj zagrebačkih revizionista: marksizam, filozofija i znanost u radovima Zvonimira Richtmanna i Rikarda Podhorskog*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1989.

20

U svojoj diskusiji Supek tvrdi da je posljednja konzekvencija teorije odraza iščezavanje čovjeka, jer ako se čitav svijet odražava u našoj svijesti, onda je ta svijest kao ljudska faktično isparila, od nje je ostalo samo zrcalo i ništa više od toga (usp. *Neki problemi teo-*

rije odraza, str. 135). On dovodi u pitanje i marksističku legitimaciju teorije odraza, i to posredstvom Marxova *Kapitala*, u kojemu su postavljene ontologijske granice takvoj teoriji, budući da po Marxu čovjek kao praktičko biće »uvijek nešto novo unosi u svijet«, te da se stoga ne može odnositi »kontemplativno i statički« (isto, str. 136). Odatle, među ostalime, slijedi i primat ontologije nad gnoseologijom. Filozofijsku kritiku teorije odraza dao je i Branko Bošnjak, koji je predložio da se kategorija odraza nadomjesti kategorijom odnosa, za što je ponudio i bogatu filologijsku i spekulativnu argumentaciju (usp. isto, str. 107–110).

21

Usp. isto, str. 135 i dalje.